

УДК 343.123.12(477)(091)

Віталій Олегович НАЙДА,

курсант 3 курсу факультету № 1

Харківського національного університету внутрішніх справ

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК СЛУЖБИ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Оперативно-розшукова діяльність характеризується тривалим історичним розвитком, який бере свій початок з найдавніших форм державності. Майже для всіх історичних типів держав були характерні поліцейські інститути негласної роботи як одна з важливих умов забезпечення державності.

Вивчаючи первісні джерела, а також релігійні розповіді народів світу, можна припустити, що в окремих із них містяться приклади оперативно-розшукової діяльності. Наприклад, в Біблії містяться відомості про те, що Мойсей послав дванадцять спостерігачів в землю Ханаанську, щоб вони дослідили кількість її жителів, родючість земель. Через сорок днів посланці вернулись і розповіли про результати розвідки, підкріпивши її зразками землі Ханаанської. Подібні розповіді про оперативно-розшукові дії ми зустрічаємо в інших стародавніх історичних джерелах

Щодо розвитку ОРД безпосередньо на сучасних українських землях, то він, на думку більшості дослідників, бере свій початок у період Київської Русі. Основне джерело права тих часів – «Руська Правда» – закріплювала особливості розкриття і розслідування злочинів у Київській Русі.

Відомий дослідник історик В. О. Ключевський, тлумачачи термінологію адміністративно-судових установ Київської Русі, називає такі категорії слуг князівської адміністрації, уповноважених здійснювати оперативно-розшукові заходи, як «ємець» (чиновник, який заарештовував підозрюваного) і «тіуни», які проводили розшук, здійснювали правосуддя [1].

У міру формування централізованої держави набуває відповідний характер і розшукової процес (розшук). Розшук спочатку застосовувався для переслідування державних злочинців у скоєнні тяжких злочинів, а потім поширився і на інші дії [2].

Правило «куди приведе слід, там і знаходиться злочинець» (або «гоніння сліду») спонукало до участі у розшуку злочинця все населення общини. Згідно цього правила, якщо сліди злочинця приводили у будь-яку общину, то на неї лягав обов'язок відшукати злочинця та видати його. В іншому випадку община повинна була сплатити штраф. Так все населення общини залучалося до розшукової діяльності через особисту зацікавленість у її результатах.

Відповідно до «Руської Правди», досить своєрідним прийомом (правилом) здійснення ОРД був «звід», за яким встановлювався обов'язок особи, у якої була виявлена викрадена річ, вказати ту людину, яка надала їй цю річ. «Звід» закінчувався тоді, коли доходив до особи, яка не могла надати аргументованих пояснень, звідки в неї ця річ або така особа визнавала себе викрадачем.

Монголо-татарська навала призупинила стрімкий розвиток Київської Русі, а разом з тим і розвиток ОРД, вплинула на її подальший занепад та завоювання українських земель іншими державами. Закономірно, що у 13–16 ст. на Русі – Україні розвиток ОРД значно відставав у порівнянні з іншими західноєвропейськими країнами.

Після об'єднання Великого князівства Литовського та Польського королівства у 1569 році та наступного поглиблення культурних, соціальних та релігійних утисків українських земель починає активно формуватися козацтво. На створеному козаками Запоріжжі певні функції оперативно-розшукової діяльності здійснювала козацька старшина, а саме кошовий отаман, військовий суддя, військовий пушкар, військовий довбиш, а також військовий осавул. Останньому було доручено проведення слідства в цивільних і кримінальних справах, переслідування злочинців.

Елементи козацького устрою, у тому числі і організації оперативно-розшукової діяльності, увібрала у себе і створена після національно-визвольної війни Богдана Хмельницького держава Гетьманщина або Військо Запорізьке. Як і на Запорізькій Січі, яка продовжує існувати, зберігаючи автономність, письмових документів, які б регламентували правоохоронну діяльність загалом та оперативно-розшукову зокрема на Гетьманщині не

існувало. В подальшому після проведення Переяславської ради і підписання Березневих статей на право козацької держави та відповідно роботу органів влади починає суттєво впливати Московія (Московське царство), а згодом Російська імперія, яка з часом під впливом загарбницьких мотивів все більше обмежує суверенітет українських земель та перетворює згодом на власні губернії.

На російській території також відбувалося становлення розшукової роботи. За часів правління Петра 1 у зв'язку з формуванням нової держави європейського зразка посилюється регламентація таємної розшукової роботи. 12 жовтня 1711 року новостворений орган державної влади – Сенат – видав указ «О бесприпятственном преследовании сищиками воров, разбойников и их сообщников. У цей час на служби вже перебували особи, які конфіденційно співпрацювали із розшуковими підрозділами (донощики).

1782 рік – це рік реформування поліції. Відповідно до прийнятого у цьому році Статуту благочиння в кожному місті створюється Управа. Загально-кримінальна поліція виконує розшукові функції і стає основним суб'єктом цієї діяльності.

Ріст злочинності вимагав від царату зміцнення розшукової служби. Через це 6 липня 1906 року Державна Дума ухвалила Закон «Об организации сыскной части», за яким створювалася єдина система органів розшукової поліції, ОРД ставала самостійною функцією правоохоронних органів.

1917–1921 рр. – це період тимчасового відновлення української державності у часи Центральної Ради, Гетьманату та Директорії, яким для забезпечення повноцінного функціонування були необхідні оперативно-розшукові органи.

У період Центральної Ради, незважаючи на нестабільну соціальну обстановку та недостатнє нормативно-правове забезпечення, важливу роль у здійсненні оперативно-розшукової діяльності відігравав Адміністративно-політичний департамент Генерального секретарства внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю.

У часи Гетьманату Петра Скоропадського оперативно-розшукову діяльність виконувала Державна варта, підрозділи якої комплектувалися колишніми досвідченими царськими службовцями поліції та жандармерії. Більше того, оперативно-розшукові органи мали чітку структуру та склалися з центрального апарату, територіальних підрозділів, негласного апарату та допоміжних служб.

З приходом до влади Директорії був утворений Корпус Державної Жандармерії безпечництва для забезпечення правопорядку, проте проіснував він тільки на папері.

Після встановлення радянської влади на території України створюється Головне управління міліції Центрального управління карного розшуку, а також місцеві підрозділи карного розшуку. З 1922 року карний розшук виводиться зі складу органів міліції та його підрозділи на місцях підпорядковуються начальнику карного розшуку Республіки та відділам управлінь виконкомів.

У період «сталінських репресій» ОРД була під впливом каральної політики держави, ігнорувалися положення про прокурорський нагляд

У часи «відлиги» та наступного «застою» в СРСР відбуваються позитивні зміни у правовому регулюванні ОРД. У 1974 році МВС СРСР ухвалило «Настанову з агентурної роботи міліції».

Після розпаду СРСР Україна отримує незалежність. У лютому 1992 року був намічений власний український шлях розвитку ОРД – був ухвалений Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». З його ухваленням встановлювалися єдині для всіх спецслужб та правоохоронних органів правила негласної діяльності, доступні для ознайомлення кожному громадянину України.

Отже, служба в оперативно-розшукових органах на території України пройшла тривалий історичний шлях, що в кінцевому підсумку призвело до формування сучасної прогресивної картини здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Ключевський В. О. Сочинения : в 9 т. М., 1987. Т. 6. С. 142–150.
2. Власов В. І., Гончаров Н. Ф. Організація розшуку злочинців в Росії в IX–XX ст. (історико-правове дослідження). М., 1997.

Одержано 14.11.2018